

ВІДГУК

на дисертацію Книгиницької Оксани Василівни

«Громадська, військова та науково-педагогічна діяльність

Олени Степанів», подану на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Історична біографістика – один із важливих і актуальних напрямків українського історіописання, одна із форм історичного пізнання, що має специфічні стратегії, принципи, методики. За межами українського історичного поля донині залишаються сотні, а то й тисячі українців, віднесених силою політичного і культурного домінування до історико-культурної спадщини інших країн. На відміну від багатьох розвинених країн Україна дотепер немає Національного біографічного словника.

Повномасштабні відтворення біографій українських історичних, політичних, культурних, військових, духовних діячів, творців нашого національного «я», національної ідентичності і сутності, борців за свободу і незалежність, українську державність мають і науковий, і політико-практичний сенс. Без них наші уявлення про нашу історію будуть дуже фрагментарними. Тож тема дисертаційного дослідження О.В.Книгиницької цілком співзвучна вимогам часу.

Сформульовані мета, предмет та об'єкт дисертації, яким відповідає розроблена система науково-дослідницьких завдань, повною мірою узгоджується з її внутрішньою композиційною структурою. Теоретико-методологічні орієнтації авторки забезпечили їй опрацювання та аналіз емпіричного матеріалу, розгляд громадської військової та науково-педагогічної діяльності О.Степанів у комплексному зіставленні та взаємозв'язку із загальними тенденціями суспільно-політичного розвитку України першої половини ХХ ст.

У вивченні біографії О.Степанів Оксана Василівна аргументовано виділяє кілька дослідницьких етапів: довоєнний, післявоєнний, роки горбачовської перебудови і сучасний, закономірно приділяючи особливу увагу останньому – найбільш плідному і результативному. Характеризуються в роботі й праці польських авторів.

Дисертацію О.Книгиницької відзначає широка і різноманітна документальна база. Вагомий джерельний комплекс складають праці О.Степанів. Окрім того, робота опирається на матеріали ЦДІА України у м.Львові, Івано-Франківського та Тернопільського державних обласних архівів, особових фондів Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України. Вперше до наукового обігу введено матеріали архіву Львівського національного університету імені Івана Франка. В роботі використано також спогади, мемуари сучасників О.Степанів. Водночас, на мій погляд, джерела особового походження можна було б використати ширше і повніше. Тим більш, що дисертантка поставила перед собою завдання дослідити «усі» наявні комплекси джерел з теми дисертації (с.2).

В дисертації обґрунтовано використаний здобувачкою комплекс загальнонаукових, міждисциплінарних та конкретно-історичних методів історичного дослідження. До застосованих доцільно було б залучити методи просопографії та психології.

У другому розділі дисертаційного дослідження О.Книгиницької «Громадсько-політична діяльність О.Степанів» висвітлено її становлення як студентського лідера та участь у парамілітарних структурах. Авторка справедливо зазначає, що вирішальний вплив на формування світогляду мало родинне священицьке середовище О.Степанів, а також демократизм суспільного життя тогочасної Галичини. Саме ці чинники формували з неї національно свідому і громадськи активну українку. Вона діяльно включилася в молодіжний, студентський рух та парамілітарні структури.

Працюючи в них, О.Степанів завжди прагнула більшого, прагнула повнішої, більш значимої участі жіноцтва в політичних, мілітарних і санітарних структурах Галичини.

У третьому розділі «Участь О.Степанів у військових формаціях» послідовно розкривається її роль у творенні українського стрілецтва, діяльність у бойових підрозділах на фронті та у російському полоні. Конкретно йдеться про організацію Оленою Іванівною окремих жіночих стрілецьких з'єднань у Львові, про бойовий досвід хорунжої О.Степанів, здобутий у складі УСС на австрійсько-російському фронті. Участь її у бойових операціях осені 1914 – весни 1915 рр. показали, що сотні УСС були задіяні в особливо важких боях у Карпатах на горі Ключі біля Сколе, за гору Маківку, за Драгобрат і Стрий. Австрійське командування високо оцінювало бойову майстерність і хоробрість УСС, в т.ч. була відзначена медаллю «За хоробрість» Олена Степанів.

Дисертантка правомірно відзначає, що О.Степанів об'єктивно розглядала українські січові формації як основу майбутнього українського війська, а участь галицької молоді у бойових формаціях – як основу українського державотворення, подібно як це здійснювали польські сили в Австро-Угорщині.

Розкривається в дисертації і перебування О.Степанів у російському полоні, в який вона потрапила після травневих боїв 1915 р., перипетії життя в Ташкенті. В Туркестані, підкреслює авторка, Олена Іванівна не залишила громадської роботи на користь української державницької справи. Вже тоді українці вбачали в полонянці свою національну героїню. Як відомого представника українства сприймали О.Степанів в демократичних колах Фінляндії, Швеції, Німеччини, Австрії – країнах, через які поверталася вона в Україну, до лав УСС з полону після революції в Росії.

Повно і широко висвітлена в дисертації наукова та педагогічна діяльність О.Степанів у 1920–1940-х роках, участь у кооперативному русі. Оксана Василівна звертає увагу на багатогранність наукових і педагогічних інтересів і зацікавлень О.Степанів. Закінчивши університет у Відні і

здобувши ступінь доктора філософії, вона працювала у Львові у гімназії сестер Василянок, НТШ імені Т.Шевченка, українських громадських організаціях. Як вчений, зазначається в дисертації, О.Степанів сформувалася в школі професора С.Рудницького. Займалася описом українських земель в межах національної території, проблемою географічної окремішності як природнього фундаменту формування нації. Принцип науковості в географії Олена Іванівна тісно поєднувала з національним.

Окремий підрозділ в дисертації цілком логічно присвячений історико-краєзнавчому доробку О.Степанів. Він дійсно доволі оригінальний. Особливий інтерес становлять праці «Дністровим шляхом» та «Крим (ключ Чорного моря)». В останній, зокрема, показано визначальну роль Кримського півострова у південному геополітичному напрямі України та стверджується природність входження Криму у її склад.

Цінним є внесок О.Степанів не лише у розвиток економічної географії, історичного краєзнавства, а й геоурбаністики, спеціальної термінології, методології наукового аналізу.

Наукова, науково-організаційна, педагогічна, публікаторська праця О.Степанів в цей період проходила за трьох різних політичних окупаційних режимів: польського, радянського і нацистського. Всі вони не були лояльними до українознавчих досліджень О.Степанів, як і інших українських учених. Тому значна кількість її наукових робіт з багатьох причин не було надруковано або втрачено в радянський період під час арештів і депортацій. Ті ж, які збереглися, доступні фактично лише дослідникам. Хоча, думаю, вони можуть становити великий суспільний інтерес і бути доступними широкому загалу. Добре було б скласти повну бібліографію праць Олени Іванівни, найбільш значимі з неї опублікувати, провести комплексний наукознавчий аналіз загалом її наукового доробку.

Як підсумок, зазначу, що авторка зуміла продемонструвати, хоч і не повною мірою, евристичний потенціал історико-біографічного дослідження.

Його можна було б підсилити елементами просопографії, психології. Зокрема, розкрити психологічні аспекти впливу священницької родини на формування особистості О.Степанів. Повніше розкрити такі характерні ознаки її сутності як: «знала три європейські мови», «захоплювалася філософією», «любила кіно», «була доброю піаністкою» та ін. Це дало б можливість повніше окреслити багатогранність і багатство внутрішнього світу, інтересів національної героїні, людини, яка ще в роки Першої світової війни здобула міжнародну популярність. Адже відомо, що її портрети були на поштових листівках і поштових марках, про неї писала преса різних європейських країн. І нині вона повинна ввійти до пантеону загальнонаціональних героїв.

Дисертація О.Книгиницької не позбавлена певних змістових недоліків. Перше. У формулюванні теми потрібно вказати роки життя О.Степанів. Друге. Окремі положення, що винесені на захист, за формою подачі не потребують його (зокрема, перше, сьоме, восьме). Третє. В «методології» доцільно було б розкрити авторське розуміння ролі особи в історії, місце і значення суб'єктивного чинника в історичному процесі. Виразнішою мала б бути представлена діалектика особливого та універсального, в тому числі стосовно змісту «об'єкт – предмет» дослідження. Четверте. Дисертація потребує редакційної правки. Хибує стиль. Трапляються орфографічні та граматичні помилки. Мають місце невдалі формулювання. Наприклад, с.3 автореферату: «Цілісне вивчення особистості О.Степанів дозволило з'ясувати та поглибити окремі аспекти її громадської діяльності...». Як це вдалося авторці? Можливо **знання** про окремі аспекти діяльності О.Степанів стали глибшими? Або: що означають формулювання «національні історія Галичини»? (с.19 автореф.); «була автором понад 73 праць» (с.15).

Трапляється плутанина в датах. В одному місці Національна революція в Україні датується 1917–1923 роками (с.23, дис.), в іншому – 1917–1920 рр. (с.12, дис.). В авторефераті с.15: протягом 1945–1949 рр. О.Степанів

працювала у Львові і Києві. Після повернення до Львова, стверджує авторка, Олену Іванівну працевлаштував у Природничому музеї його директор С.Пастернак. Так коли це було? З 1949 р. по 1956 р. О.Степанів перебувала в ув'язненні. А С.Пастернак був директором Природничого музею, за моїми даними, саме в час відбуття нею покарання – в 1951–1953 роках. Є певні зауваження до Списку джерел та літератури (повтори, с.199, порушення алфавітного порядку, с.193, 195; невідповідність в оформленні джерел).

Попри це дисертацію О.Книгиницької можна оцінити цілком позитивно. Вона написана інтелектуально відповідальним дослідником. Робота позбавлена прямої апологетики. Це не панегірик. Хоча загалом життєпис О.Степанів і носить цілком схвальний характер, але домінуючим є біографічний нейтралізм. Прямолінійний біографічний позитивізм помітний хіба що в другому розділі дослідження.

Аналіз дисертації О.Книгиницької дозволяє стверджувати, що визначені авторкою завдання реалізовані нею повною мірою. У роботі досліджуються основні, дійсно вартісні й діалектично пов'язані між собою аспекти, вивчення й осмислення яких є певним внеском в українську історіографію. Положення й авторські висновки, винесені на захист, є загалом достовірними, оригінальними й належним чином обґрунтованими. Підсумкові висновки роботи цілком відповідають її завданням, ґрунтуються на конкретному фактичному матеріалі, а їх вірогідність забезпечена продуктивним застосуванням загальних методів пізнання та спеціальних методів історичного дослідження.

Дисертація О.Книгиницької пройшла належну апробацію, її практичне й теоретичне значення безсумнівне. Автореферат достатньо повно відображає її зміст, хоча місцями виходить за межі формату і подібний до стилю наукової статті. Основні результати дисертації викладені в шести наукових працях авторки. Їх характер та кількість відповідає встановленим вимогам.

Вважаю, що дисертація «Громадська, військова та науково-педагогічна діяльність Олени Степанів», як кваліфікаційна робота, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19.08 та №1159 від 30.12.2015 р. (зі змінами), а її авторка – Книгиницька Оксана Василівна заслуговує на надання їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу історії України
другої половини ХХ століття

Інституту історії України НАН України

В.М.Даниленко

